

ГЕОРГИ БОЖИНОВ
НАПЪЛНО УЗРЯЛО ЛЯТО

chitanka.info

Облаците отиват на юг, каза бай Жельо Юнаков. Значи, на добре е, ще се оправи времето. Щом се покъртят и тръгнат на пладне — небето се чисти...

И се очисти. Беше смръщено и неприветно време, сутринта облаците още се влечеа на тъмна маса, като ледове, следобед се поразкъсаха — раздрипавени камари памук, небето продъни сини дълбини и блесна слънце. Засветиха по баирите узрелите ечемичени ниви.

Бай Жельо отбира и от медицина. Лекува язва с алумоксид кум беладона. Веднъж излекувал един окръжен управител от стомах и окръжният управител му станал личен приятел. Но по-напред един доктор руснак излекувал стомаха на бай Жельо. После го научил да лекува стомаси. И досега, казва, не знам какво е стомах, и джамове да ям — нищо ми няма... Има си той една стара книга, дето са описани всички билки, и по нея се води.

Жельо Юнаков е мъничък, гърчав човечец с очила, едната дръжка на очилата счупена, та я наставил с парче тел. Името му иде от дядо Юнак от Свирците, негов працядо. И досега в Свирците има Юнаков кладенец един. А дядо Юнак бил юнак човек и затова го кръстили така, як и безстрашлив бил. Имал воденица на реката и веднъж на воденицата дошли айдуци, българи си, ама от ония, дето обират хазни. Дошли и взели коша на воденицата, пари да броят в коша. Па покрили дядо с ямурлука и му казали да не гледа. А той гледал. И те вземат, та го отвеждат до едни дренове. Як бил човек, ама ония много и не можал да им надвие. И там, при дреновете, го заколват и го завиват с ямурлука... Минаха се много години и все търсят тия пари, ама не могат да ги намерят. Меше^[1] едно, разправят, до него били копали и намерили жълтици, но малко. Дете бях тогаз. Парите ще са извадени. Старите хора, като намерят пари някъде, пак оставят по малко пари на мястото, да се намират. Имаше чирепи, от дето му викаме делви... Добре, ама коша го няма... Намерил златото един сиромаш човек от Байреци, тъй викат. Ние държим градината до чичови, един голям камък имаше там и там копаем... На линията работех, та имам добри копачи. Подкопавам аз камъка тъй, един мешов кол подострих и обърнах камъка. И какво, мислиш? Спрях да си почина и гледам: едно таквоз нещо, като ключ, под камъка. И ма съмнява, че туй нещо ще е ключ на воденицата. А камъка го

дотъркалях и сега е в реката, ама като го гледаш — тъй, на човек мяза в суратя... И все викам на моите хора да вземнем малко да поразкопаме там онуй място. Що ще тоз ключ под тоз голям камък? Има нещо, не е тъй то... А като копаха за стълбове, един видял: нещо му се лъска и не може да го познае какво е. То — турска половин лира...

Бай Жельо отбира от иманярство и малджийство^[2].

Но най-вече отбира от гъдулки. Той прави гъдулки. Има една стаица, в нея работи, пълна е с гъдулки. Вътре няма къде да се обърнеш от вехтории разни и от гъдулки. Стари и нови, току-що започнати, недовършени, или отдавна готови и очакващи майстора си. На гъдулките старецът казва цигулки, а на аслъ цигулките — цигулки-ибришовки. Той прави гъдулки и ибришовки, дълбае ги. И мандолини дълбае също. Гъдулките — от клен, орех, явор, черница. Ибришовките — от явор и орех. Гъдулките са от три качества, най-горното — екстра. Но и екстрата бай Жельо разделил на три: един път екстра, два пъти екстра, три пъти екстра. Три пъти екстра ще рече: четири жици от кози черва и един стоманен тел отгоре, а отдолу три подгласни, най-добро дърво, и изработка най-добра. Изработката — туй е най-главното, казва той. И изработва най-вече три пъти екстра.

— Преди двацет години тия работи много вървяха — казва бай Жельо. — Вземаха ги асамбалите. И сега вървят, ама не толкоз много.

Скоро получил едно писмо чак от оня край на България. „Майстор Жельо — пише писмото, — аз не съм дотолкоз добър гъдулар, но съм на 57 години. И свира на гъдулка вече половин век. От одавна тръса хубава гъдулка, сега разбрах, че вие правите такива с осем реда. Ето защо ви пиша. Да ми обадите имате ли за продан гъдулка три пъти екстра с три коплекта жици, колко пари ще струва да ти пратя, за да мога да се здобия с гласовита гъдулка, вярвам, че ще ми удолотворите желанието и чакам вашият одговор, с поздрав...“

— От лапе ги правех — казва бай Жельо, — ама не си играех много да ги правя. Като лапе ме пратиха да работя по линията, тогаз линията се работеше, имаше майстори италианци, далматинци и на нас, децата, ни викат боче. Бургии носим да ги точат, и вода им носим. Лятно време там, зимно време тук, при един майстор обучава занаят да уча. И го изучих, и го карах дълго тоз занаят, ама като дойде народната власт — стой. Спряхме занаята. Данъци много, стана всичко коперативно... После се помина син ми, на четиресет години. Друг син

има, той на мината е, има дъщери женени и унуки, на мене — преунуки... Род голям, ама пръснат. Четирима братя и една сестра, аз съм най-малкия и най-слабия, и най-много живея, другите все заминаха. Най-слабата джигра най-много живее. Джигра — то е пустал човек тъй, мърша да го кажем...

Некролози, налепени по стените. Вестници и списания с картинки, налепени също. Всякакви вехторади наблъскани. Цигулки само с по един капак, недовършени, тесли, ножове, пили, купчинки от стари кибритени кутии, стара газена ламба с капела над шишето; кленови цепеници — не стават за работа, че чворовити, но стават за огрев. Непометено и непочистено, мирише на прах и старост.

... И песнопойки имаше едно време, ама съм ги раздал. Гъдулар човек, трябват му песнопойки. Останала тук-там някоя случайно оцеляла, стара проста книжка, избеляла и прашна, оръфана, омазнена. Старецът има свои осемдесет и седем песни, сам ги съчинил. Мари, сватя, дърта ръгло. Славната Русия, и тя против Турция, цар Николая заповед издава, война обявява. Дрангуци-гуци, Калино моя-тая назасевки... Горице ле люлякова, разреди се, разклони се, стори мене път да мина... Има и други песнопойки, от други свирци и певци, песни, които почват с: какво и чудо станало в еди-коя града голяма. Има една съвременна любовна песен: Любовен меч падна пред мен, заби отровната стрела...

Народна песнопойка на Андрея Калпазанов от колиби Калпазани. За доктора, как жена си убива. За една жена, как отива войник. За поручик Костадин, как го майка му убива. Старешката сватба, как се оженили осемдесетгодишни старци. Стоян хайдутин. Бездетна Цанка. Момчил си конче ковеше, четиртех крака за четри хиляди. Стоян му дойде калеска. Изпъден Георги от майка си. Турлак Никола. Шарена гайда, писана. Станка, клето сираче. Стихотворение от М. П. Ковачев, народния певец: Ах, тате, мой мил ковач, родил си ме за певач, в Северна и Южна България, пея като канария, по сборове и панаири, конкурси и манастири... горе-доле поразбрах, от закона имам страх, аз от друго се не плаша, че свободата е наша, макар че съм самоук, откровено казвам тук: през хилядо и деветстотна година в народната градина в София, нашата столица, и там пех няколко

месеца... За отвлечените деца от циганите. Студентки сме ние, студентки прекрасни. Превзимането на Одрин от храбрите български герои. Най-нова песен за модерния *шантиклер*. Мома калугерка. Мома без зестра. Марийка люби змей. Изгубено дете на четири години през Руско-турската война и намерено през 1913 като турски офицер. Песен за Антони и любимата му Мичон. За изкланите седем души. Майка убива сина си за пари...

... Седи сам старецът в ниската захлупена стаица, стара, занемарена и тя като него. Седи замислен, чопли нещо на масичката отпред, бърше праха от гъдулка някоя. Опъне тела, потърка с лъкчето, склонил старата глава. Гъдулката изръмжава дрезгаво, мечкарски, и спира. Прах покрива всичко.

Виели старите гъдулки по хора и сватби, по веселби и сборища. Скрибуцали песните за царе и войводи, за хайдути и люта кръвнина, за любви и смърти, за всякакви чудеса, станали по широкия свят. Поскрибуцали със засъхнали гласове, па накрая спрели и те. Прах се стеле по новите гъдулки, които никога няма да мучат на осем гласа, по гъдулките, непипнати от ръка и остарели от висене по стените като моми. И няма да викнат песен да запеят, прах ляга по кънтящите им коруби. И няма да забучат теловете, надебелели от прах и те. Само кога муха се заплете в тях — дръннат разсънени в тишината, простенат треперливо като далечна камбана, люшната от вятър. Гъдуларите си имат гъдулки и повече не им трябват. Прахът, раздухан, отново сляга. Прах и тишина. Всичко е отишло...

... Изляха се дъждовете, небето се проясни и тури всичките свои синила, пекна чисто слънце. Където прибраха сеното навреме, прибраха го. Където не можаха, така си почерня и изгни по ливадите, а отдолу избуя нова трева през откосите.

Белчун се дига наблизно, само че сега е от северна страна. Някога тук имало мини, изоставени вече. Сега и гората се сгъстила повече. Надолу през гората, през лески, габъри и буки, през тъмнината на гъстаците. Все по хоризонталата, по хоризонталата. Хоризонталата е старо трасе на теснолинейка, релсите дигнати отдавна, но още личат

леглата на траверсите — по трасето като че минала голяма гъсенична машина. Гората налетяла и върху трасето — то едва личи, цели дървета успели да израстат там, дето вървели вагонетките. После гората свършва.

Надолу, надолу.

... Чешмичката има кран, някой задигнал кръстачката на крана, но той и без нея се отвърта. Жаден съм, жегга голяма, пак прилича на дъжд. Пия от шепи. Има съд, сине, съд... — обажда се немощен бабешки глас отнякъде. Една баба седи наблизо на камъните. Не съм я съгледал, тя се сляла с камъните като камък. Седи и чепка вълна в полата си. Съдът е един стъклен буркан, оставен вместо изчезналия тас. Бабата е много стара, но сръчно чепка вълнения дреб.

— Ще бъде за вътък, че дребно, а по-власатото отива за основа, че здраво — казва бабата. — Имаше едно време даращи, цигански даращи, с железни зъби, ама сега не ги гледат тия. Сега по други даращи ходят. Пък аз не моя и да ходя веке. Остарях. Мина десет крачки и като ми стане едно мъчно, мъчно... тука така, на гърдите — и спра да си почина. Пък зимъска се мъчих да умра, мъчих се, ама не можах. Та има да чакам до другото зиме и да тегля тегло. Дано тогива Господ ме прибере, че не ме рачи зимъска. Сичко съм си приготвила, и покров, и сичко. Че човека ме чака, моя човек... той (гласът на бабата потрепери) си се спомина преди трийсет години. Напил се със студена вода, пасъл биволите, пил вода и легнал да спи. И кога се събудил — а оно го задънило у корубата тука тъй. И за четири дни го сбори... По седенки ходехме, кога бехме млади. И той ме фане за опашките на сукмана и дърпа... Момците тъй искаха момите тогива... като я фане за опашките и дърпа... ако я издърпа — става негова. Ако она се издърпа сама — бега. Демек, не щè го. Тъй ставаше. Тая кокошка ще умре...

До бабата на камъните лежи кокошка, клопочи, но не става, и пиленца писукат тревожно около нея.

— Ще умре — каза бабата. — От вчера й е така. Пък квачка, води пиленца. Баре да я заколим, да не иде зян... То тъй викат турците: сиромах човек яде кокошка или кога е болен, или кога кокошката е

болна... Амо-иийй!... — провикна се бабата някому в двора. — Я ела виж, да я заколим мари, да се не мъчи животното...

Излезе от двора една жена, погледа кокошката, погледа я, па и тя каза, че ще умре. После погледа мене и пита откъде съм и по какво съм.

— Имам малко отпуска, та по балкана се шетам.

Жената не повярва, разбира се.

— Ха, че кой ходи сега така, без работа?! — учуди се тя. — Друго е, ама не казваш...

Тя влезе къщи, след малко се върна и ми поднесе стъклена паничка с ягодово сладко.

— На — каза, — снощи съм изпратила момчето си войник. Па ти ако имаш дъщери за женене — може и сватове да станем... Ти може и затова да обикаляш, ама не казваш. Що хората и по това ходят...

Жената бодна хурка под връвта на престилката си, наплюнчи пръсти, загледа нишката, която се точеше от рижата къделя. И важно, достойно зачака отговор.

В това време кокошката, както беше притихнала на камъните, изведнъж приграка, затръшка се и почна да рита. Жената се дигна: не мога да гледам как умира животното, каза. И си отиде. Бабата остана спокойно да гледа и натисна с крак животното. Да се не мъчи, рече тя. Че и прахоляк дига... Блазя му, умира си от смъртта, горкото, само си. Пък язе не моя и не моя...

От колибите се излиза по един кленов път — много кленове, никъде няма толкова много кленове, както тук. После надолу през ливадите и храстите, сливите, ябълките и кленовете, през зеленото — към Еничаре. Един човек минава по пътя за колибите, държи дървена вила в едната ръка, другата свита отпред и трепери. Облаците се разнасят, припича здраво на дъжд. Облаците отиват на юг. Отсреща на един орех продрано грачи гарван. Еничаре. Сини надписи върху бялата вар на плевня изпрацат пламенни първомайски привети на първенците. Тихо. Кокошки се надвикват из дворовете. Хора няма. От другата страна на Еничаре се излиза по габъров път. Там кленове, тук габъри, цяла гора едри, кастрени габъри, високи и прави, само габъри, ръбати и натъпкани с дървесина. Габърите държат това място усойничаво и мокро. Щрапните на добитъка по пътя пълни с вода. Гора и къщи се измешало. Два пътя се сбират, между тях поставена

къща като многоъгълно каменно кале, за вечни векове правено. Глухо, запустяло е калето сега, един малък замък, отживял века си, отминат от века си, и още гордо изпъчен... Зелени ливади, косени и некосени, едно буйно зелено навред; долове, нацепени отсреща през реката, долове и ребери, и там из тях разхвърляни колиби, вижда се Радое. От дола се понася вик, нечия кипнала сила, прекипяла като вик. После пак е тихо и слънцето грее, заляло цъфналите ливади, бръмкат пчели. Подухва ветрец и гората прошумолява леко. Долу, някъде към реката, потраква кола, чува се неясен далечен говор, пилци пеят. Реката бълбучи все по-ясно и от нея полъхва на мокро, на риба и върби. Все Белуша е това, но тука по бързи. Надолу по Белуша. Жени събират сено. Една голяма нива, цялата с лапад, израсъл на човешки бой, друга група жени скубят тоя лапад. С лапад ли е засята нивата? А, не, казват жените, с картофи е засята. Току лапада избуя и ги задуши. Много дъждове, и лапада избуя. Та го скубем сега, да останат само картофите... Ами ти бе, другарю, откъде си?

Набрал съм страх от тоя въпрос. От града съм, измърморвам там набързо и гледам да ги залисам с друго. Но те ме изпреварват. Добре де, викат, ами като си от града — познаваш ли Пенка наша, тя чистачка у онова училище на оная улица, дето е на две улици?... Не, казвам, не я познавам... Добре де, викат, ами като си от града — Станчо наш знаеш ли го? Той келнер в едно... дето до градината... баш на кръстопътя, дето на едно търкало стои милиционер и маа с маалката, та дава път? Да му носиш много здраве!... Не, казвам, и Станчо не го познавам. И двамата не ги познавам... Че как тъй не ги познаваш? Нали викаш, че си от града?! Хубава работа!... Тогава ти не си от града, щом не ги познаваш! Той лъже мари, че е от града. Кой го знай отде е!... Ами... къде ти е булчето бре?... Що си тръгнал сам? Ха-хо-хиийий!...

Важно е овреме да кажеш довиждане. Да се поразговориш малко за това-онова, да кажеш довиждане и да се измъкнеш с чест, преди разговорът да е навлязъл във фаза „познати“. Забавиш ли се малко, установи ли се, че не познаваш хората, които те познават, чака те неизбежно поражение и посрамление. Добре е да кажеш довиждане, преди да се случи това, преди да чуеш зад гърба си мощното и победоносно женско ха-хо-хиийий! Тогава и довиждането е ненужно.

Казах довиждане, когато беше вече късно, когато хахохиийий беше изпискано от десетки женски гърла и гората го повтори няколко

пъти. Тръгнах по реката надолу, по един едва загатнат коловоз из чакълите и камънаците. Наоколо пак лъки, ливади, овошки, отрупани с дребен зелен плод. Водата кламбучка тихо в подмолите, над които висят корените на някоя върба, подровени и целите оголени. Отзад забръмча. Камион скача по камъните. Накланя се на едната страна, после на другата, пристъпя пипнешком. Къде по този път? Камионът пълен с куп кресливи циганки, безброй малки циганчета и само един дърт циганин. В кабината при шофьора, като по-меко, се наместила циганка с издут корем. Друга една, с големи щръкнали зъби отпред, държи в ръцете си сукалче. Каросерията се мята и тръска, и е писък и крясък цигански наоколо, циганчетата пеят и викат, циганките се карат или просто разговарят на своя дърдорещ, кавгаджийски език. Циганката с щръкналите зъби държи своето пеленаче, повито в шарено мръсно одеялце, едно бебенце, по-мъничко от кукла — в шепа да се побере заедно с одеялцето. Тя бърка в пазва, вади една огромна гърда и я дава на бозайничето да бозае... Къде бре, народе? Че къде, бате... нали знаш, работа че пада, бачкалък... на деведесето... Дали им *ковартира* — някъде някоя изоставена къща в някои колиби, отиват да си заемат коквартирата и да се настанят. Оти утре че бачкат, нали знаш, треба леп, циганчетата че изпукат отглади, ако нема леп...

Щръкналозъбата циганка има пет циганчета, това е шестото. Башка пе... не, шест пъти правила *оборот*... Тя се усмихва щръкналозъбо и мило.

Камионът отмина надолу, заглъхна из върбовите гъсталаци заедно с цялото племе, с цялата му шарена, шумна, парцалива цигания и врява.

Жега, задух, отникъде полъх в това затворено, глухо място, гората се надвесила отстрани и го затрупала, въздухът се нажежил и трепери, ще се разплати. Някаква воденица отстрани, запустяла и смълчана. Коловозът все шари през реката, газии често оттук, оттам. Жега — и това е. Реката си тече... Избрах едно вирче и се натопих полека, най-напред до коленете, после до пояса, след това останалото. Легнах във вирчето с все обувки и дрехи, само паспорта си извадих. Полежах така някое време, водата се не усеща каква е — топла или студена, само малко по-хладка от въздуха като че. Когато се измъкнах и свърнах в Радойския дол, водата ручеше като из крачол от двата крачола и пътеката в припечната страна на дола се нашари с две дълги

мокри ивици. Но жегата беше голяма нагоре из баира и ивиците скоро спряха, а докато стигна до Радое, дрехите изсъхнаха от водата и се намокриха с пот. Било уличка това, по което се влиза в колибите, сега едно тревяло пътче. Кокошки пасат тревата на пътчето. Дойде от съседния двор едно румено старче, легна на тревата и ме попита: като му олисяла главата, защо му покарала пак коса? Късичко, заобленко и румено-лъснато старче, все усмихнато блажено, навлякло невъзмутимо в тая жегата дебелиите си дрехи заедно с един риж шаячен панталон с протрита и озъбена тъкан. Лежи си старчето, жуми срещу слънцето и току почна да разправя за някакъв тунел при Солун, па как пълзели из един камъш и дракал, как другите ги хванали, пленили, а него не могли...

Гарвани крещат дрезгаво из дъбаците насреща, съсипани от жегата и те. По поляните там пасат овци и две момчета от две рътлини се разговарят нещо.

... Нагоре, из шумнатите долчета и деренца. От всяко долче излиза вода, можеш да пиеш и да се намокриш. До водата спрели овци западнени, полугласно похлопва звънче, клатушка се от тежкото дишане на овцата. До овците на тревата в сянката лежат един млад циганин и една млада циганка. Лежат и се любят. После се изправят и прегърнати, един до друг, палят цигари...

Нагоре през горите и колибите. На един зид размъкната вълна, простряна да съхне. На една ливадка мъж и жена събират сено. Ливадката като стена върла. Събират сеното на големи навиляци, връзват го е въже, жената премята въжето на рамо и дига сеното на гръб. Катери се право по върлото нагоре, сеното се клатушка на гръба ѝ и е толкова много, че я закрива цялата. Мъжът събира долу нова купчина, той силно криви с един крак и затова, види се, не може да носи.

В гората екнат далечни тъпи изстрели. Наближавам, гърмежите се усилват, някой стреля равномерно и с доста силно оръжие, доловете си предават един на друг гърмежите, повтарят ги и ги носят надалеч. Наближавам още. Един човек хвърля едри цепеници върху камара с цепеници. Те гърмят така. Човекът ги измъкнал с кола от дола. Като

измъкне всичките, ще почне пак да ги товари и да ги вози още по-нагоре. Все така, докато извлече всичките дърва чак горе.

Насреща две-три къщи сивеят безлюдно в зелената шума.

Пак преминах ребера на юг и се прехвърлих в другия дол. Все по присойната страна на дола, по присойната, на запад. Деренце, диво загърмено и оплетено в листак и клони, водица се промъква в дъното на шумите. До водицата отстрани чешма без чучури или кладенец бетонен, отвсякъде закрит, само отпред има дървен капак; той се плъзга по едно желязо, за да се отвори. Но няма канче, за да пие човек, а и главата си не може да навре вътре, за да лочи поне. На кучето е полесно да пие вода. Пътеката излиза от деренцето, под нея откъм дола се меркат плочени покриви. Няма жива душа, само едно куче джафка. Диви черешки източени високо-високо, черешките ясночервени, пълни със светлина и още нагарчат.

Овци се запладнили под тясната сянка на един окастрен горун. Половината овци под сянката, половината вън, на жегата — заврели глави в краката си една на друга и не мърдат, само сумтят сополиво. Овчарката ги бие с пръчка да бягат от сянката, да отидат да пасат и да събират мляко. Гълчи ги бабата, а повече ги шиба, и здраво ги шиба. Те попримърдват, поприскачат малко, па като премине пръчката по другите крака, пак наврат глави в коремите си една на друга и сумтят. Не искат да пасат. Не искат мляко. Искат сянка. Жега е. Това е.

Жега. И в колибите е жега. Тревата по калдъръма се напекла, и тишината се напекла, и двете чешми се напекли. Два чучура един над друг, долният затиснат с дървен чеп, че е горещо и водата може да се привърши. Горещо е и на жабчетата с жълтите коремци, които скачат всичките наведнъж в коритото на чешмата — като плувци, и много опитно плуват, разхлаждат си коремите, но все не могат да ги разхладят. Много е горещо. Само на тревата не е горещо, тя напоена от дъждовете и сега иска още по-горещо, за да расте. Ако заслушаш, може да чуеш как попуква и расте, попуква и подскача нагоре. Гъста, гъстозелена. Тревата на бахчиите. Неправдоподобно зелена, бляскаво, мокро зелена, окосена и пак покарала, избуяла пак — само трева, без цветове. Косове свирят по дърветата, за да се разхлаждат. И вярно — в гласовете им като че има прохлада. Гората бръмчи равно от мушици или пчели, или от жега. Подуйне ветрец и спре, слънцето пече, ще се пръсне от печене. И пак бръмчи гората, и в тоя звук се чува как тече

лятото, тече, тече неспирно и равно, ситно смляно, добре опечено — и няма къде да се западни на сянка, сенките са все тесни за него и не го побират.

Тече...

---

[1] Дъб (тур.). ↑

[2] Мал (тур.) — стока. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.